

PAVAO PAVLIČIĆ

Zágráb őrangyala

Valentin Knez maga sem emlékezett már, hogy tulajdonképpen mikor és miért kezdett el statisztikával foglalkozni; úgy tűnt számára, hogy szenvedélye nagyon-nagyon régi, gyökerei egészen a gyerekkoráig nyúlnak vissza. A tudomány iránt érzett rajongásának okait kutatva arra a következtetésre jutott, hogy abban igazából a közösség vonzza, ami iránt – annak ellenére, hogy amióta az eszét tudja, magányos ember volt – különösen erős és mindig eleven vonzalommal viseltetett. Valentin Knezben mindig is megvolt az indíttatás, hogy lerója a társadalommal szembeni adósságát, hogy a lehető legtöbbet foglalkozzon az őt körülvevő emberekkel, a lehető legtöbbet nyújtsa nekik, s így tegye teljessé életét. Úgy tűnt számára, hogy ezt leginkább statisztikák készítésével tudja megvalósítani, mivel azok egyrészt az emberekkel és az emberek ügyes-bajos dolgaival foglalkoznak, másrészt pedig különleges és hasznos ismeretekkel és adatokkal szolgálnak a számukra, ezzel segítve őket.

Arra szintén nem emlékezett, hogy miként határozta el, hogy éppen a büntettekről és szerencsétlenségekről, a mérszárlásokról, gyilkosságokról, gázolásokról, vérfürdőkről és a fulladásos halál különböző nemeiről vezet nyilvántartást. Nem az az ember volt ugyanis, akit elbűvölt a kriminalisztika, nem rajongott a detektívtörténetekért; ezekben is szociális érzékenysége determinálta. A szokatlanul gyakori jelenségek (rablások, tüzesetek, munkahelyi balesetek, vasúti katasztrófák) számát Valentin statisztikai szempontból akarta megvizsgálni, arra volt kíváncsi, hogy hol fordulnak elő a leggyakrabban, melyek állnak ok-okozati összefüggésben egymással, milyen sűrűn ismétlődnek, mekkora az intenzitásuk: hogy aztán ezek tanulmányozása alapján nyújtson segítséget a társadalmi rossz gyökeres felszámolásához.

Az ország minden tájáról gondosan összevásárolta az újságokat, különösen az esti kiadásokat – ezekben volt a legtöbb bűnügyi hír –, akkurátusan kivágta a bírósági és rendőrségi rovatok cikkeit és képeit; legényszobája szekrénye tele volt szétválogatott, osztályozott és kommentált újságkivágásokat tartalmazó dossziékkal. Minden egyes esetet lezárásáig figyelemmel kísért, szemmel tartotta a gyilkosok és a bujkálók sorsát, név szerint ismerte a visszaesőket, és azokat, akiket jó magatartásuk miatt büntetésük letöltése előtt helyeztek szabadlábra. Fokozatosan csak a bűntényekkel kezdett foglalkozni – ugyanis azt gondolta, hogy ezek a társadalomra nézve különösen veszélyesek –, és a véletlen balesetekkel többé nem törődött.

Munkája persze nem csak kivágások gyűjtögetéséből állt: csomagolópapírral leterített, zöld ernyős lámpával megvilágított asztalánál dolgozott, ahol táblázatok garmadája hevert, megszámozott oszlopokkal és mutatókkal. A bűntényeket indítékaik (féltekenység, rablás, önvédelem, gondatlanság, bosszú), társadalmi rétegek (csavargók, parasztok, mun-

kások, alkalmazottak, értelmiségiek), az áldozatok száma (egy, kettő, három, több), az elkövetési fegyverek vagy eszközök (revolver, kés, karó, palack, bokszer, kő, ököl, méreg, kötél stb.), a nyomozás időtartama, az elkövető neme és kora, a bűnesetek helyszínei – városok, köztársaságok és nagyobb tájegységek – szerint osztályozta. Ezeket mind elrendezgette, s úgy tartotta, hogy tárgyára olyan nagy rálátása van, mint keveseknek ebben az országban; biztos volt benne, hogy munkája hasznos alkotómunka, a tudóséhoz hasonló. Táblázatok összeállításán kívül az ország teljes térképét is elkészítette (és amennyire futotta rá, más országokét is), hogy külön vonalakkal kösse össze azokat a helyeket, ahol hasonló bűncselekmények történtek, azonos gyakorisággal és egyazon elkövetők közreműködésével. Ezeket (a latin „crimen”: bűn, bűntett szóból) *izokrimeneknek* nevezte el, és segítséggükkel mindent kitűnően figyelemmel tudott kísérni.

Két dolgot ugyanakkor hangsúlyoznunk kell. Először is: Valentin különös szeretettel foglalkozott saját városával, Zágrábbal, mindenekelőtt ezt tanulmányozta, a legnagyobb figyelmet Zágrábnak szentelte. Pontosán ismert minden házat, ahol gyilkosság történt, minden egyes szobát, ahol gázmérgezésről haltak meg, minden fürdőszobát, ahol belefutottak a fürdőkádba, minden kocsmát, ahol hasba szúrtak és minden külvárosi sikátort, ahol agyonbunkóztak valakit. Az összes ilyen helyet végigjárta, és mindenről tökéletesen pontos képet kapott. Szerette városát, Zágráb volt a mindene.

A hosszú évek megfeszített és odaadó munkája mégsem hozta meg gyümölcsét. Persze nem társadalmi elismerésre vagy dicsőségre kell gondolnunk (ekkor még mindez az ő titka volt), hanem arra a csendes, belső meglegedettségre, ami azoknál a mestereknél figyelhető meg, akik elkészültek művükkel. A Valentin Knez rendelkezésére álló anyag egyre terebélyesedett, feldolgozásuk pedig egyre precízebb és strukturáltabb lett. Statisztikusunknak újabb és újabb ötletei támadtak, és egyre inkább tudatosult benne, hogy mekkora kincs is van a birtokában.

A számolás persze soha nem öncél: mindig valamilyen átfogó, általános következtetésekre törekszik, amit a számok tudományának tanulmányozása eredményez. A bűnözés statisztikusának, Valentin Kneznek semmilyen elképzelése sem volt a lehetséges következményekről, pontosabban, soha nem törekedett arra, hogy a bűnözés és a társadalom kapcsolatába az általánosság szintjén nyerjen betekintést. Úgy tartotta, hogy elegendő, nagyon is elegendő, ha megállapítja, hogy milyen és miféle-fajta bűntettek fordulnak elő, melyik társadalmi rétegben, milyen motívumokkal, és így rögzíti a bűntettek általános arányát, amely bűntetteket tudniillik *a priori* úgy kezelte, ahogyan általában szokás: az egyik legfőbb társadalmi rosszként.

Néha az is megesett, hogy munkájának eredményei saját magát is meglepték. Egy vasárnap reggel papírjait lapozgatva magányosan üldögélt szobájában és az udvari épület szürke falát nézegette, amikor észrevett valamit, ami felhívta magára a figyelmét. Az egyedi statisztikai áttekintéseiből levont következtetéseket, valamint az egyedi esetek kivonatolt anyagait pirossal karikázta be; most ezek között a piros szigetecskék között valamiféle állandó, egyforma távolságra lett figyelmes, arra, hogy egyenletesen oszlanak el a fehér lapon. Legelőször csak munkája pontossága és áttekinthetősége miatt érzett elégedettséget. Aztán hirtelen feltette magának a kérdést: nem lehetséges-e, hogy valóban van valamiféle kölcsönös összefüggés az események tényleges lefolyása és azok grafikai megjelenése között?

Nekiállt, hogy mindent újra átnézzen. Legjobban az érdekelte, hogy a rend utáni vágyában tudat alatt nem saját maga törekedett-e ennek a szabályszerűségnek a létrehozására. De nem: hamar meggyőződött arról, hogy ez a rendszerszerűség a másik oldalról származik, a feljegyzett események szabják meg. Te jó Isten! Megdöbbenve és elgondolkodva torpant meg. Ennek messzemenő következményei lehetnek. Olyan következményei, amelyekben senki sem, de különösen saját maga nem mert hinni. Annyira új volt ez, annyira lelkesítő, hogy Valentin Knez megkétszereződött kedvvel vetette bele magát a munkába.

Elképzelése rendkívül termékenynek bizonyult, és minden nappal újabb igazolást nyert. Valentin Knez megbizonyosodott afelől, hogy nem csak a hasonló esetek nagy statisztikai gyakorisága létezik, de felbukkanásuk szabályszerűsége is. Eleinte ez egy kicsit ugyan homályos volt, de amikor jobban elmélyedt a rendszer tanulmányozásában, többé már nem kételkedhetett: túlságosan nyilvánvaló, túlságosan matematikai, és túlságosan csábító volt. A bűnesetek kiszámíthatóan jelentek meg, s egyik a másik után lépett be Knez sémájába, igazolva a rendszert és meghatva annak megalkotóját.

A kép egyre világosabb lett. És ez nem minden: statisztikusunk szinte pontosan meg tudta mondani, hogy hány bűntényt fognak elkövetni Zágrábban egy hónap alatt, azok milyen súlyosak lesznek, és az esetek körülbelül mekkora hányadában derül fény az elkövető személyére. Erről könyvet akart írni. Egy új dossziét nyitott **ELŐRE LÁTOTT BŰNTÉNYEK** címmel.

Ám még várnia kellett. Belátta, hogy még nem tud mindent, de azt is tudta, hogy idővel egyre több ismeretre fog szert tenni. Ugyanis, ahogy múlt az idő (hónapok és évek teltek el), jóslatai egyre világosabbak és precízebbek lettek, annyira világosak, hogy már-már kérdésessé vált, hogy fog-e egyáltalán valaki hinni bennük. Nevezetesen: a statisztika alapján már képes volt megjósolni, hogy pontosan hol fogják elkövetni a bűntényt, melyik utcában, melyik házban, ki, mivel és hogyan. Előre látta a gyermekgyilkosságokat, a gyújtogatásokat, fojtogatásokat; helyszín, időpont és időtartam szerint lokalizálta azokat a város egyes részein. Valami meghatározhatatlan aggodalmat és rémületet érzett, amikor egy reggel épp a Dubrava egyik kocsmájába indult: előre látta, hogy aznap este valakit itt megölnék, tudta, hogy hány késszúrás éri majd az áldozat hasát és lapockáját, tisztában volt a letört nyakú üvegpalackkal ejtett vágások és a széssel való ütések számával. Elgondolkodva állt meg valamelyik ház ablaka előtt az előkelő, északi városrészben, s tudta, hogy ott, még ma délután, egy férfi megfojtja a feleségét. Nagy próba volt ez Valentin Knez számára; a rémisztő és végzetes tehetetlenség érzése, s ráadásul a felelősségé, amitől sehogy sem tudott szabadulni. Lehetősége sem volt, hogy közbeavatkozzon: tudta, a bűntényt semmiféleképpen nem tudja megakadályozni (nem csak azért, mert egyedül van és gyenge, de azért sem, mert elkerülhetetlenek). Biztos volt benne, hogy senki sem hinne neki. Így hát folytatta az adatgyűjtést.

Múlt az idő, a kép egyre teljesebb lett, Valentin Knez pedig – nem is annyira azért, mert elképzelése kérlelhetetlenül hajtotta tovább, hanem, mert erre kényszerítette minden egyes újabb felfedezése – egy kicsit kiszélesítette, átdolgozta, sőt radikalizálta látomását a fennálló helyzetről, a statisztika alapján levont következtetéseiről – eleinte csak félenken, szerényen, attól tartva, hogy elhamarkodja a dolgot, hogy önmaga előtt igénytelenek fog bizonyulni, de az újabb felfedezések (tulajdonképpen: alapeszméjének új bizo-

nyítékai) arra ösztönözték, hogy egyre messzebbmenő következtetéseket vonjon le, hogy kijelölje az utat és hogy általánosítsa.

Attól kezdve, hogy a szabályszerűség és a bűntettek előfordulásának matematikai pontossága beigazolódott, egyre erősebben kezdték el gyötörni különféle kérdések a szabályszerűség jelentőségével, a város életében betöltött, valamint saját tevékenységének szerepével kapcsolatban. És Valentin Knezt megint nem az érdekelte, hogy ez a szisztematikusság milyen feltételek közt érvényesül, hanem sokkal inkább azt szerette volna felfedezni, hogy ez maga mit feltételez, mivel azt remélte, hogy így az okokra is fény derül. Tehát a szabályszerűségnek a város működési mechanizmusában betöltött szerepe után kezdett el kutatni. És eleinte ismét csak homályosan és bizonytalanul, majd mind határozottabban és egyértelműbben arra a következtetésre jutott, hogy ez egy olyan hatalmas valami, ami nélkül az élet elképzelhetetlen lenne.

Mivel ezzel a szabályszerűséggel tudat alatt mindig számolunk, tekintet nélkül arra, hogy a természetből adódóan bennünk gyökerezik vagy az emberek között élve teszünk szert rá – töprengett Valentin Knez –, számolnak vele az olyan társadalmi intézmények is, mint az igazságszolgáltatás. A bűntények szabályszerű és ritmikus ismétlődései teszik lehetővé, hogy a világ haladjon tovább az útján, hogy a világ dolgai logikusan legyenek elrendezve és az elvárásoknak megfelelően alakuljanak. A bűntények ugyanakkor csak bizonyos, nagyobb időközönként lehetségesek; büntetésük pedig a társadalom szerepének ritmikus felbukkanása, és e szerepnek a tudatunkba vésése. A ritmus összezavarása végzetes lenne. A bűntények előfordulásának szabályszerűsége ugyanis épp annyira lényeges és szükségszerű, mint a napfelkelte vagy az évszakok váltakozása. Nélküle nem tudnánk beilleszkedni a világba, minden fordítva történne meg és minden összekavarodna: mintha a Nap Nyugaton kelne fel. A bűntények ritmusa adja minden város, sőt az egész világ életritmusát.

Az erről való tudatalatti ismeretünk ment meg bennünket attól, hogy bűntény áldozataivá váljunk: bűnhődjenek azok, akiknek nincsen ritmusérzékük. A ritmus tájékozódásunk egyik alappillére.

Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy a bűntényt nem kell megakadályozni. Ellenkezőleg, szívvel-lélekkel ezen kell lennünk, s ez volt az, amire Valentin Knez is törekedett. A legfontosabb a ritmus zavartalanságának a biztosítása volt, pontosabban, hasznos lett volna egy új ritmusnak, a megakadályozott bűntények ritmusának a bevezetése. A bűntények el nem követésébe kell ritmust vinni, a még időben történő megakadályozásukba, az elkövetésre való kényszer elnyomásába, a védekezésre való hajlam felébresztésébe, a tudatalattival való kapcsolat felfrissítésébe, ami a potenciális áldozatok esetében a szabályosság felismerését jelenti. Ebben látta Valentin Knez a megoldást: olyan ritmusra volna szükség, amely emberibb, s egyúttal mozgékonyabb és elevenebb is lenne, amely lehetővé tenné a társadalom átalakítását. Voltak pillanatok, amikor statisztikusunk mélységesen kételkedett tervének keresztülvihetőségében, ám jobb perceiben már mint megvalósultat látta.

A munka lassacskán a vége felé közeledett, a könyv terebélyesedett, bizonyítékok tömkelege állt a rendelkezésére, és az ez év tavaszán megkezdett feladattal már szinte el is készült. Közeledett a perc, amelytől statisztikusunk egy kissé tartott; a pillanat, amikor a tervet szakértők elé kell vinni, véleményeztetni kell, és hozzá kell látni a megvalósításához.

Ám ekkor előre nem látott dolgok sorozata vette kezdetét. Nyár eleje volt, és Valentin arra gondolt, hogy a legérdekesebb hírek most majd a tengerről érkeznek. Azonban akkor, júniusban, észrevette, hogy a bűnesetek valahogy különössé kezdtek válni. Zavarba jött.

Valentin Knez valami egészen kicsi eltérést észlelt a rögzített ritmustól, annyira kicsit, hogy szinte maga is alig vette észre: a megjósolt gyilkosságokat, amelyekben késnek kellett volna a gyilkos szerszámnak lennie, revolverrel kezdték el elkövetni. Statisztikusunk arra a következtetésre jutott, hogy számításai hibásak voltak, s nekilátott, hogy átvizsgálja azokat. De semmi: a számítások rendben voltak.

Majd néhány bűntényt korábban követtek el: délután helyett reggel; reggel helyett előző nap este; ahelyett, hogy három nap múlva esett volna meg, már aznap megtörtént. Valentin Knez meglepődött és megijedt. Bár a bűntények körülményei – már ami az elkövetőt és az áldozatot illeti – még mindig az elvárások szerint alakultak, statisztikusunk mégis komolyan aggódott. Ellenőrzött és ellenőrzött, és minden esetben arra a következtetésre jutott, hogy nem ő hibázott, hanem fejtelten kapkodás, vibrálás, ideges rángás kezdte beenni magát a város eleven szövetébe, a város testébe.

Majd egy reggel, június 14-én, amikor kinyitotta az újságot, kénytelen volt egy oszlopnak támaszkodni a trešnjevcai piacon. Azt olvasta, hogy a Kalinovica utcában, az újjvárosban, egy nő és a fia egy nagy konyhakéssel megölt egy férfit. Valentin Knez csak állt és egyre szaporábban vette a levegőt. Tisztán emlékezett, hogy ennek a gyilkosságnak csak szeptember 28-án lett volna itt az ideje, igaz, ugyanebben a családban, viszont nem Kalinovicán, hanem a Livadića utcában. Valentin Knez lassan ballagott hazafelé, és tudta, hogy nem érdemes utánanéznie a dolognak. A ritmus összekuszálódott. Mégis, mint mindig, annak lehetősége is fennállt, hogy ez csak véletlen; mindazonáltal az elmúlt néhány nap kuszaságai alaposan felforgatták statisztikusunk életét. Jobb, ha vár egy kicsit.

Másnap kora reggel, ahogy kinyitotta az újságot, megremegett a keze. És volt is miért. A rendőrségi hírek oldalán a következőt olvasta: egy kertvendéglőben, a Medulića utcában, a főpincér este tíz felé a hátsó teremben megölte egyik ismerősét és megölte egy a vendéglőben dolgozó férfit is, valami pénz körül kirobbant veszekedés közben. Ez végképp nem volt előre látható; sem az elkövető személye, sem a helyszín, sem a fegyver – a Medulića utcában pontosan egy év múlva kellett volna bűnténynek történnie. Valentin Knez zavartan állt és rémülten nézett körül. És ez még nem volt minden: Jarunban is történt egy gyilkosság: valaki egy szomszéd-veszekedésbe lőtt és megölte egy házaspárt. Szintén előre nem látott esemény. Valentin Knez lassan bandukolt az utcán, megfélelkezvén arról is, hogy hová indult. Semmi kétség: a ritmus összekuszálódott. Statisztikusunk nézgelődni kezdett, elméletére az emberek arcán keresett igazolást. De azok mintha mit sem sejtettek volna. Mégis szinte rettegett, hogy valaki odarohanhat hozzá és kést döfhet a mellébe. Most már ez is lehetséges volt.

Most már bármi lehetséges, és mindenre fel kell készülni. A város életritmusa össze-zavarodott, az út nyitva állt a káosz és a vérfürdő előtt: amikor a természet törvénye többé nem érvényesül, bármi megtörténhet, bármely pillanat szabadjára engedett, korlátokat nem ismerő és minden logikát nélkülöző bűntényeket hozhat magával. Az emberekben összekuszálódott az életmentő ritmusérzék, védtelenek voltak, nem tudták, hogy honnan várják a gonoszt. Ezért állandó rettegésben éltek, és ezért – s ezt Valentin Knez tudta – hamarosan ők maguk is támadni fognak. A bűntények száma szaporodni fog. El sem

merte gondolni, hogy milyen képet mutat majd Zágráb: halálsikoly, vér és kiloccsant agyvelő mindenütt.

Valentin Knez bezárkózott a szobájába és egyik cigarettát szívta a másik után. Kétségbe volt esve, lázasan gondolkodott. Nem az foglalkoztatta, hogy mi okozta a változást, mitől zavarodott össze a ritmus, azon gondolkodott, meg lehet-e még menteni. Megint átfutott a fején, hogy talán az előzetes számításai nem jók, sőt, még az is felötlött benne, igaz, csak egy pillanatra, hogy hibás az egész rendszer. De ezt hamar el kellett vetnie: a rádió folyamatosan újabb és újabb és különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkosságokról számolt be a hírekben. Nem a rendszer, hanem Zágráb miatt aggódott. De ha a rendszer nem menti meg a várost, akkor semmi. Újra a papírjaiba mélyedt.

Néhány napig bezárkózva ült a szobájában, csak újságért ugrott ki, s óránként meghallgatta a híreket. Dohányfüstben, behúzott függöny mögött, zöld ernyős lámpája fényénél vezette be az új bűntényeket a rendszerbe, vizsgálta, milyen kapcsolatban állnak a mátrixszal, a szabályszerűségtől való eltérésük módját és szerepét, finomította a rendszert, amelyet az új bűntények egymás közötti viszonya állított fel, kiigazította a régi szisztémával való kapcsolatát, precízen bemérte a hasonlóságokat és a különbségeket. Rettenetesen kimerítő munka volt, agya elkeseredetten dolgozott, Valentin Knez igyekezett, hogy minél gyorsabban átlássa a helyzetet, mivel tisztában volt vele, hogy ezek most sorsdöntő pillanatok.

Rendezgette az oszlopokat, próbálkozott így és úgy, egymáshoz illesztette és újra szét-szedte a táblázatokat, javíthatott a grafikonokon, sematikus térképeket dolgozott ki a városról és színes ceruzákkal jelölte meg a friss bűntények helyszíneit, megvizsgálta gyakoriságukat. Írt és írt és rajzolt. Javíthatta a vázlatait. Becsléseket végzett. Bűntényeket talált ki, bűntényeket, amelyek a legkevésbé sem voltak valószínűek. Mindez eltartott pár napig; sápadt volt, szeme alatt kék karikák jelentek meg. Június 20-án hajnalban széthúzta a függönnyt, és mélyet szippantott a levegőből.

Másnap reggel remegő kézzel nyitotta ki az újságot. Egy kis keresgélés után olvasni kezdte a hatalmas betűkkel szedett GYILKOSSÁG A NEHAJSKA UTCÁBAN cím alatti rövid hírt: *Ma éjjel két óra körül ismeretlen tettes egy kemény, feltehetően fából készült tárggyal megölte otthonában az 51 éves Nehajška utcai lakos Josip Jazbecet. A bűntett elkövetésének oka ismeretlen. Ahogy azt a nyomozást végző szervek képviselői a lapunknak elmondták, valószínűleg rablás történt. A nyomozás folyik.*

Bár a keze még mindig remegett, de Valentin Knez nyugalmat érzett. A ritmus felgyorsítása volt az egyetlen kiút. A könyvét már soha többé nem tudja megjelentetni. Mégis erősnek érezte magát, talán erősebbnek, mint valaha, mert tudta, hogy a társadalommal, a körülötte élőkkel és Zágrábbal szembeni kötelességét teljesíti.

Beljebb lökte az ágy alatt az új baltanyelet, ellenőrizte az aznap esti akció színhelyét, majd gondosan megcímezte az új dossziét: A RITMUS HELYREÁLLÍTÁSA.